

ტაბ. 3

1

2

ტაბ. 4

სურ. 1

სურ. 2

სურ. 3

სურ. 4

ტაბ. 5

სურ. 1

სურ. 2

ტაბ. 6

სურ.1

სურ.2

ტაბ. 7

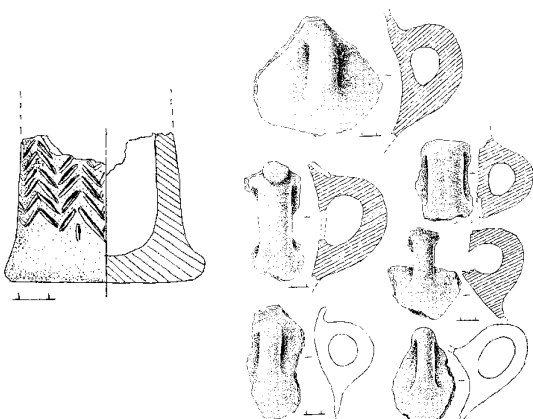
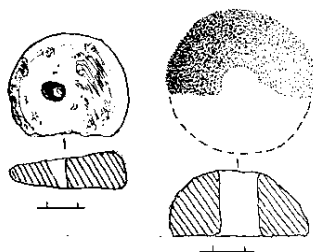
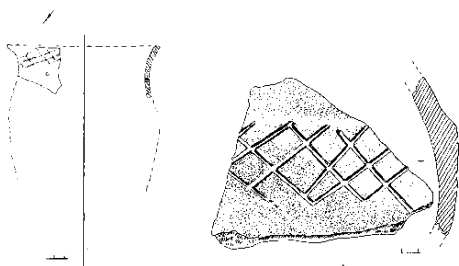

1

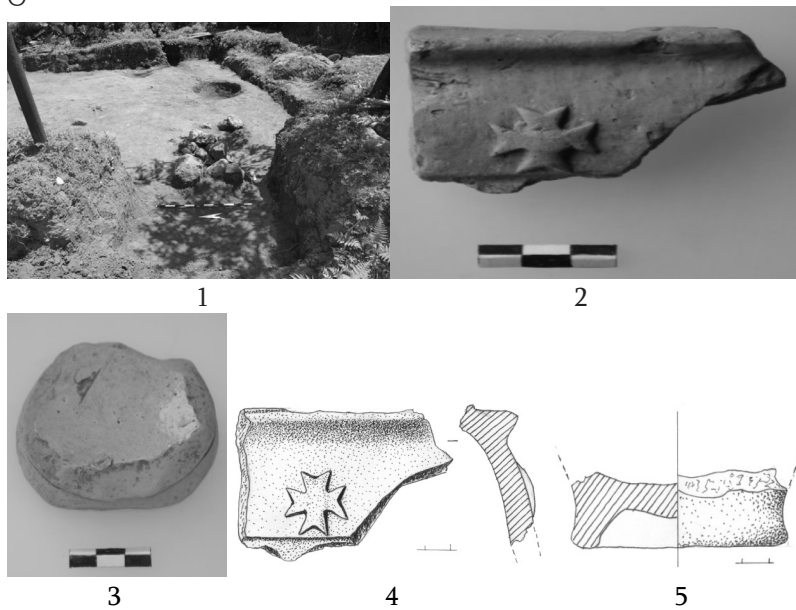

2

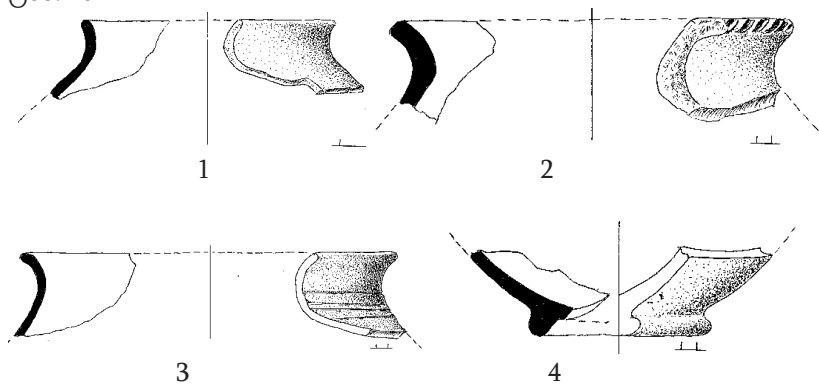
გაბ. 8

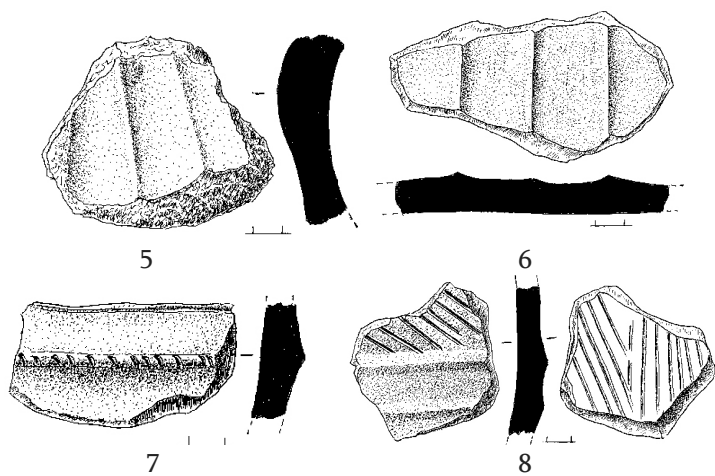

ტაბ. 9

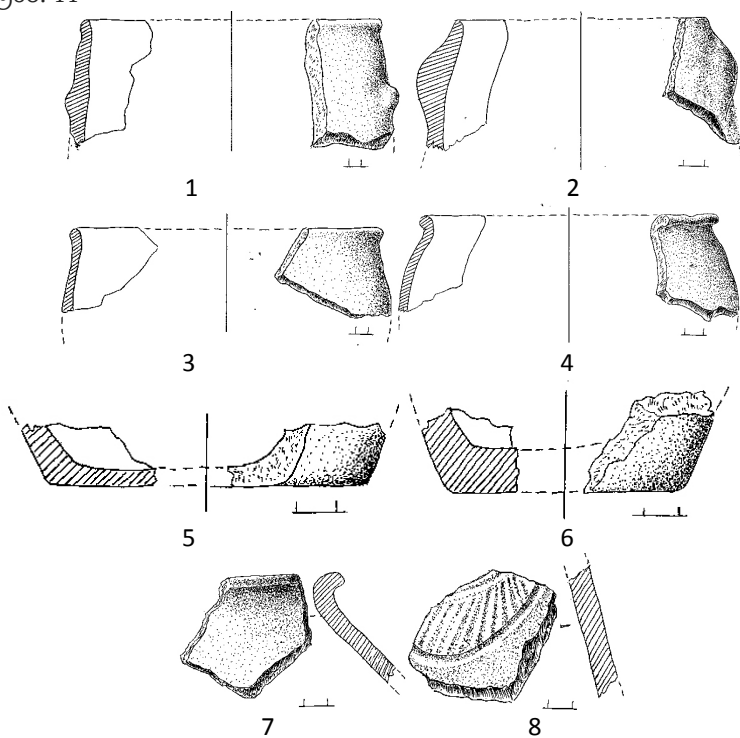

ტაბ. 10

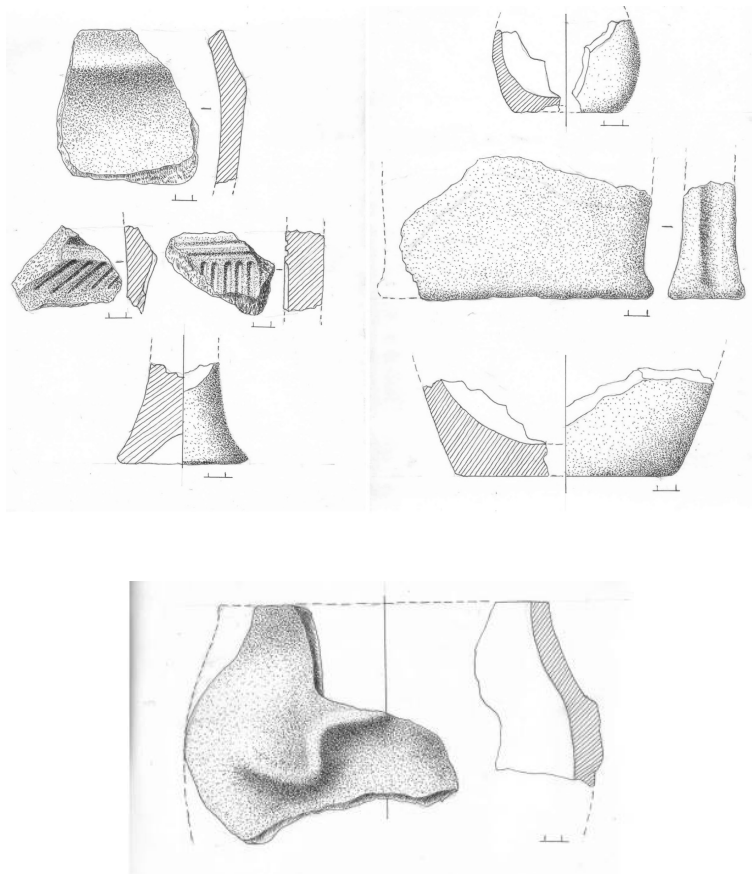

გაბ. 11

გაბ. 12
1

შოთა მამულაძე კახაბერ ქამადაძე

2019 წელს გვარას ციხეზე წარმოებული არქეოლოგიური გათხრების ძირითადი შედეგები³⁰

გვარას ციხე მდ. მაჭახლის წყლისა და ჭოროხის ხერთვისში ზღვის დონიდან 429 მ სიმაღლეზე მდებარეობს (GPS კოორდინატები: N 41°31.005'; E 041°43.131'). იგი დაშენებულია მაღალ, წინ წამოწეულ კლდოვან ბორცვზე. დამხრობილია ჩრდილოეთიდან სამხრეთისაკენ და მორგებულია კლდოვან რელიეფს (ზომები: 27x17 მ) (ტაბ.I/1). ციხე ნაგებია სხვადასხვა ზომისა და ფორმის ქვებით, არანესიერი წყობით. აქა-იქ გალავნის კედლებში თუ შიდა სივრცეში გამოვლენილ ნაგებობებში გამოყენებულია კარგად გათლილი კვადრებიც.

გვარას ციხის არქეოლოგიური შესწავლა აჭარის კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის სააგენტოს დაფინანსებით პირველად 2018 წელს განხორციელდა. ექსპედიციამ შეისწავლა ციხის ცენტრალურ ნაწილში გამოვლენილი მარანი და ჩრდილო, სამხრეთ-აღმოსავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთ კედლებთან არსებული სხვადასხვა გეგმის სათავსები (ვრცლ. იხ. მამულაძე, ქამადაძე..., 2018; ქამადაძე, ჩხატარაშვილი..., 2018).

2019 წელს არქეოლოგიურ სამუშაოები გაგრძელდა ციხის სამხრეთ ნაწილში (ტაბ.I/2). ამ მონაკვეთში წარმოებულმა ორკვირიანმა არქეოლოგიურმა გათხრებმა დაადგინა, რომ ციხეს მთავარი შესასვლელი სწორედ აქ, სამხრეთ-აღმოსავლეთ კუთხეში ჰქონია (ტაბ.II/1). დღეისათვის აქედან ციხეზე მოხვედრა კლდოვანი რელიეფის გამო შეუძლებელია. გალავნის კედელში გაჭრილი კარი (ზომები: სიფართე 1,40 მ, სიმაღლე 1,80 მ) საკმაოდ კარგად ყოფილა გამაგრებული და ურდულთ იკეტებოდა (ტაბ.II/2). კარისაგან მარცხნივ, სამხრეთის მხარეს, გალავანში ჩართულია კოშკი, რომელიც აკონტროლებს ციხის მთავარ შემოსასვლელს. კოშკს რელიე-

³⁰ ექსპედიციაში მონაწილეობდნენ: შოთა მამულაძე (ხელმძღვანელი), კახაბერ ქამადაძე (უზნის ხელმძღვანელი), ლაშა ასლანიშვილი (არქეოლოგი), სულხან მამულაძე (დოქტორანტი), თორნიკე მამისიშვილი (დოქტორანტი), გიორგი დუმბაძე (ფოტოგრაფი), ნოდარ დევაძე (მძღოლი).

ფიდან გამომდინარე არასტანდარტული კონფიგურაცია აქვს და მისი ზომები განსხვავებულია. მისი სიგრძე ჩრდილოეთიდან სამხრეთით 6,10 მ-ია, ხოლო დასავლეთიდან აღმოსავლეთით 4,80 მ; კედლის სისქე 1,20 მ-ია (ტაბ.II/1). კოშკს სამხრეთ-აღმოსავლეთ კუთხეში ციხეში შემოსასვლელი მთავარი კარისაგან 2,5 მ-ის დაშორებით ჰქონია კარი (ზომები: სიფართე: 1,10 სმ, სიმაღლე 2,60 მ) (ტაბ.III/1). კარის მარცხენა მხარეს სამხრეთ-აღმოსავლეთ კედელს მიუყვება 0,70 სმ სიფართის დამატებითი კედელი, რომელიც სამხრეთის მიმართულებით იატაკის დონემდეა მორღვეული და ფრაგმენტულადაა შემორჩენილი (ტაბ.IV/1). კოშკის შიდა სივრცეში დაღმავებისას, აღმოჩნდა 9 ქვევრი. ყველა მათგანი საშუალო ზომისაა და ჩაუკირავია (ტაბ.IV/2). როგორც ჩანს ისინი აქ გვიან შუასაუკუნეებშია ჩადგმული. ციხის მთავარი კარი ვიწრო დერეფნით (დერეფნის სიფართე 1,10 მ) უკავშირდება დასავლეთით მის პირდაპირ 5 მ მანძილის დაშორებით მდებარე მეორე კარს (ზომები: სიფართე: 1,10 მ, სიმაღლე 2,20 მ), რომლითაც მოხვედრა შეიძლება ციხის ცენტრალურ ნაწილში. კარის მარცხნივ, სამხრეთის მხარეს განლაგებული კვადრატული გეგმის სათავსი, ხოლო მარჯვნივ ჩრდილოეთის მხარეს, ციხის ზედა ნაწილში ასასვლელი 1 მ სიფართის ქვის საფეხურები მიუყვება (ტაბ.III/2).

ციხის ამ მონაკვეთში მცირე რაოდენობით გამოვლინდა არქეოლოგიური მასალები. მათგან აღსანიშნავია კოშკის შესასვლელში, კართან აღმოჩენილი ქვის ორი მოზრდილი (ტაბ.V/3) და ერთი საშუალო ზომის ბირთვი, დოქის პირ-კედელი (ტაბ.V/6); ქვევრის პირის ნატეხები (ტაბ.XIII/5) და სხვადასხვა ზომის ლურსმნები (ტაბ.XIII/9). ყველა მათგანი გვიანი შუასაუკუნეების (XVII-XVIII სს) ნაკეთობებია.

სამუშაოები მიმდინარეობდა ციხის ცენტრალურ ნაწილშიც. ნინა წელს გაითხარა 24 ქვევრი. წელს გამოვლინდა კიდევ სამი ქვევრი. აქვე აღმოჩნდა ბრინჯაოს ქამრის ბალთაც (ტაბ.V/8). პარალელურად დანაწევრდა და ციხის გარეთ გაიზიდა შიდა სივრცეში ჩაქცეული გალავნის კედლები (ტაბ.IX). ციხის ირგვლივ გაიკაფა მრავალწლიანი ნარგავები. გასუფთავდა ტერიტორია ქვების დასალაგებლად შემდგომში მათი საკონსერვაციო-სარესტავრაციოდ გამოსაყენებლად.

სამხრეთ-აღმოსავლეთ და სამხრეთ-დასავლეთ კუთხეებში გაივლო საკონტროლო თხრილები. სამხრეთ-დასავლეთ თხრილში

არქეოლოგიური არტეფაქტები არ დაფიქსირებულა. რაც შეეხება სამხრეთ-აღმოსავლეთ თხრილს აქ 50 სმ სიღრმეზე დაღრმავებისას აღმოჩნდა ქვევრის ძირისა და პირის ნატეხი (ტაბ.V/4).

საკონტროლო თხრილი გაივლო წინა წელს შესწავლილ გალავნის ჩრდილოეთ კედელთან მდებარე სათავსშიც.³¹ 70 სმ-ით ჩაღრმავების შემდეგ გამოიკვეთა კარგად გათლილი ქვებისაგან შედგენილი 70 სმ სიფართის ქვის წყობა რომლის ზედაპირი კირხსნარის სქელი ფენითაა დაფარული და 2,30 სმ სიგრძეზე გალავნის კედელს მიუყვება. აქვე აღმოჩნდა ქვის 21 ბირთვი და ორი შურდულის ქვა. ყველა მათგანი საშუალო ზომისაა და რუხი ფერის ქვისგანაა დამზადებული (ტაბ.V/2). ბირთვებთან ერთად აღმოჩნდა რკინის სატეხი (ტაბ.V/1) და მთლიანად დაცული კრამიტი (ტაბ.V/7). ეს ნაკეთობანიც გვიანი შუასაუკუნეების ტიპურ ნაწარმს განეკუთვნება.

საკონტროლო-საცდელი თხრილები გაივლო გარე პერიმეტრზეც ციხის ჩრდილო-აღმოსავლეთ, ჩრდილოეთ და სამხრეთ-დასავლეთ მხარეს. არქეოლოგიური არტეფაქტები არც მათში აღმოჩენილა. მხოლოდ სამხრეთ-დასავლეთ თხრილში ზედაპირულად ჰუმუსში აღმოჩნდა მეოცე საუკუნის დასაწყისის რამოდენიმე გილზა.

ამგვარად, ციხის შიდა და გარე ტერიტორიაზე გავლებულ საკონტროლო თხრილებში ციხის მშენებლობის ადრეული ეტაპების (VI ს; XI ს) არქეოლოგიური არტეფაქტები არ მოგვცოლია. როგორ ჩანს, გვიან შუასაუკუნეებში მეციხოვნეებს ციხე და მისი მიმდებარე ტერიტორია „მოუწესრიგებიათ“ და მათთვის არასააჭირო მასალები გადაუყრიათ. მშენებლობის არქიტექტონიკას თუ დავაკვირდებით იგი თუ უფრო ადრე არა VI ს-ში მაინც უნდა იყოს აგებული. ციხის გალავანის ჩრდილო აღმოსავლეთ და აღმოსავლეთ კედლის წყობაში დღემდე კარგადაა შემორჩენილი გათლილი კვადრები, ჩრდილოეთ კედელში ერთ-ერთ მათგანზე ჯვრის გამოსახულება-ცაა ამოკვეთილი, ციხე საგრძნობლადაა გადაკეთებული გვიან შუასაუკუნეებში (XVII-XVIII სს). სწორედ ამ პერიოდს მიეკუთვნება როგორც გალავნის კედლის უმთავრესი ნაწილი, ისე შიდა სივრცე-

³¹ 2018 წ წარმოებული გათხრებისას იგი კოშკად მივიჩნიეთ (იხ. მამულაძე, ქამადაძე...2018; ქამადაძე, ჩხატარაშვილი...2018), თუმცა 2019 წლის გათხრებმა ცხადყო, რომ ესაა სათავსი და არა კოშკი.

ში გამოვლენილი სათავსები და არქეოლოგიური არტეფაქტები.

ხელსაყრელი გეოგრაფიული მდებარეობის გამო გვარას ციხე XX ს-ის I ნახევრამდე დიდ როლს ასრულებდა მდ. ჭოროხის ხეობის ერთიანი თავდაცვითი სისტემის ჯაჭვში. იგი წარმოადგენდა ნიგალისა და მაჭახლის ხეობის გასაღებს. წორედ აქ გაივლიდა შავშეთისა და კლარჯეთისაკენ მიმავალი გზები. ციხის ძირითადი დანიშნულებაც ამ გზების გაკონტროლება იყო (კახიძე, მამულაძე, 2016: 92; მამულაძე, 2009: 182; სიხარულიძე, 1958: 183-184).

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. კახიძე, მამულაძე, 2016: – კახიძე ა, მამულაძე შ., აჭარის არქეოლოგიური ძეგლები, თბილისი
2. მამულაძე, 2009: – მამულაძე შ., გზები, საგზაო და საფორტიფიკაციო ნაგებობანი//სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, აჭარა II, 171-184, ბათუმი.
3. მამულაძე..., 2018: – მამულაძე შ, ქამადაძე კ, ასლანიშვილი ლ, ჩხატარაშვილი გ, ყულეჯიშვილი მ, მამულაძე ს., 2018 წელს გვარას ციხეზე (ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტი) წარმოებულ არქეოლოგიური ექსპედიციის ანგარიში. *ხელნაწერი*. ინახება გონიო-აფსაროსის მუზეუმ-ნაკრძალის ფონდში. ბათუმი.
4. სიხარულიძე, 1958: – სიხარულიძე ი., სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტოპონიმთა I, ბათუმი.
5. ქამადაძე..., 2018: – ქამადაძე კ, ჩხატარაშვილი გ, ყულეჯიშვილი მ., არქეოლოგიური გათხრები გვარას ციხეზე// საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის: სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო VIII (ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია) მასალები, 367-372, თბილისი.

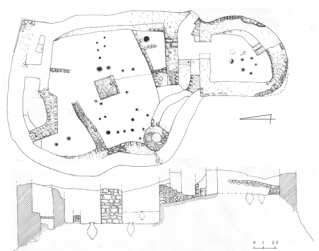
Shota Mamuladze
Kakhaber Kamadadze

*The Main Results of the Archaeological Excavations Conducted in Gvara
in 2019*

Summary

The site is located in the village of Gvara, Khelvachauri municipality, at the confluence of the Machakhlistskali and the Chorokhi. The castle is built on a high protruded rocky hill which has excellent views of a rather large area of Chorokhi and Machakhistskali gorges. It controlled old roads crossing the Chorokhi and Machakhlistskali gorge. Major part of the castle is ruined. Northern part of the curtain walls is relatively better preserved. Well-treated stones are used in the masonry. Remains of structures of different epochs are preserved on the inner area of the castle. Most of them are ruined. Particularly interesting is a well-preserved water reservoir in the central part of the inner fort. A representation of a cross carved on a large stone is inserted in the masonry of the northern part of the curtain wall. The site is particularly interesting from the archaeological point of view. It is absolutely necessary to conduct archaeological excavations here; Gvara castle appears to be the guard of the lower stretches of Chorokhi and Machakhela gorges.

I

1

2

II

1

2

III

1

2

IV

1

2

V

1

2

3

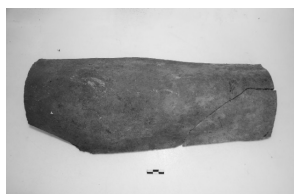
4

5

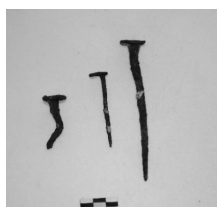
6

7

8

9

**შუასაუკუნეების მარნეხი სოფელ
კაპნისთავიდან**

მევენახეობა-მელვინეობასთან დაკავშირებული არქეოლოგიური აღმოჩენებით გამოირჩევა ხელვაჩაურის მუნიციპალიტეტის სოფელი კაპნისთავი. მევენახეობა-მელვინეობასთან დაკავშირებული უახლესი არქეოლოგიური აღმოჩენებიდან განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს მარანი, რომელიც 2015 წელს აჭარის ა.რ. კულტურული მემკვიდრეობის დაცვის სააგენტოს დაფინანსებით, ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმის ექსპედიციამ შეისწავლა სოფელ კაპნისთავში. იგი აჭარისწყლის მარჯვენა სანაპიროზე, ზღვის დონიდან 321 მ-ზე მდებარეობს და ქ. ბათუმიდან 22 კმ. დაშორებული, სამანქანე გზიდან 2 კმ სიმაღლეზე. ტოპონიმი „კაპა-ნი“ უკავშირდება დაქანებულ ციცაბო, კლდოვან, ადგილს.

არქეოლოგიური ექსპედიციის მიერ კაპნისთავში შესწავლილი მარანი მდებარეობს ერთ-ერთი მოსახლის (ხასან კახიძის) საკარმიდამო ნაკვეთში. იგი მიეკუთვნება საცხოვრებელი სახლის კომპლექსში შემავალი მარნის ტიპს და ახ.წ. VI-XI საუკუნეებთაა დათარიღებული (ტაბ.I/1,2). მარნის ტერიტორიაზე გამოვლენილი 11 საღვინე ქვევრიდან 4 – (1, მე-6, მე-10 და მე-11) გამოირჩევა ადრეულობით (ტაბ.II/1,2,3), მათი თიხა მოვარდისფრო-მოყავისფრო-დაა გამოწვარი. პირი სამკუთხაგანივკვეთიანია, ყელი ტანისაგან არაა გამოყოფილი და შემკულია ჰორიზონტალურად განლაგებული მჭიდრო რელიეფური ღარებით. ყელის დასასრულს ქვევრს შემოუყვება ჯაჭვისებური ორნამენტი. ტანის ზედა ნაწილი ვიწროა, ქვედა კი ნახევარსფეროსებურად მომრგვალებული, აქვს დისკოსებური ძირი (კახიძე, შალიკაძე, ნაგერვაძე, 2017:30). შედარებით დიდი ტევადობის, მსგავსი ფორმის და ორნამენტის ქვევრები შესწავლილია 2012 და 2017 წლებში ჩაქვის ჩაისუბანში გამოვლენილ მარნის ტერიტორიაზეც. ისინი გვიანრომაული-ადრე-ბიზანტიური ხანით თარიღდება (კახიძე, სურმანიძე, 2013:228). უნდა აღინიშნოს, რომ რელიეფურორნამენტიანი ქვევრები აჭარის ტერიტორიაზე ბოლო წლებში არაერთგან აღმოჩნდა, როგორც ზღვისპირა და მთისწინა, ასევე მაღალმთიან ზოლში და განსა-

კუთრებული კვლევის საგნად იქცა (კახიძე, სურმანიძე, 2013:226-228; კახიძე, შალიკაძე, ნაგერვაძე, 2017:29-31; მინდორაშვილი 2017:324-328, მინდორაშვილი, 2019:22-26; გაზეთი ქედა# 3 (22), 2018:9; დუმბაძე, 2018:432; Мархолия.1980:112). მიჩნეულია, რომ მსგავსი ფორმისა და შემკულობის ქვევრები სამხრეთი შავიზღვისპირეთის სავაჭრო-საწარმოო ცენტრებიდან ვაჭრობის გზით გავრცელდა, დასავლეთ საქართველოს ტერიტორიაზე (კახიძე, მამულაძე, 2018:130-139; Хрушкова,1989:52).

კაპნისტავის მარანში გარდა ჯაჭვისებურორნამენტის ქვევრებისა, გამოვლენილია ადგილობრივი, ყავისფერკეცის ქვევრებიც. აქეთ ოთხკუთხაგანივკვეთიანი დაბრტყელებული პირი, გამოყვანილი ყელი, სფეროსებური ტანი და დისკოსებური ძირი. მათლიანადაა დაფარული სიმეტრიულად დაშორებული ზოლებით (ტაბ.III.3,4). ჰორიზონტალური ღარებით შემკული ქვევრები საქართველოს მეღვინეობის სხვადასხვა ზონაში გვიანანტიკური ხანიდან დღემდე გავრცელებული. ჰორიზონტალური ზოლები ქვევრს ამოყვანისას, ორი ფენის შეერთების (ძველისა და ახლის) ადგილას უკეთდებოდა. სამკაულის გარდა სარტყელის დანიშნულებას შეერთებული ადგილების გამაგრებაც წარმოადგენდა, თანაც კირხსნარს უფრო მტკიცედ იჭერდა (ფრუიძე,2018:71).

ქვევრების დულაბით დაკირვა შუაფეოდალური ხანიდან დასტურდება. ამისათვის იყენებდნენ კირხსნარს, რიყისა და ქვიშაქვის ნატეხებს, ზოგ შემთხვევაში ქვევრისა და ჭურჭლის ნატეხებსაც კი. საყურადღებოა, რომ არქეოლოგი ა. ბოხოჩაძე ქვევრების დაკირვას მთელ საქართველოში, ბუნების სტიქიური მოვლენებს უკავშირებს, რომელიც მისი აზრით მიწაში დაფლული საღვინე ქვევრის მთავარი მტერია. ერთერთ ასეთ მოვლენად მიიჩნევს დამანგრეველ მიწისძვრებს საქართველოში XI ს-ის 80-იანი წლების მიწურულიდან (1080-1089), რამაც გამოიწვია ქვევრების დასკდომა, ამას კი თავისთავად უნდა მოჰყოლოდა დაზიანებული ქვევრების შეკეთების ცდა და ამ მიზნით მათი დაკირვა. როგორც არის აღიარებული ამ დროიდან მოსალოდნელი საფრთხის თავიდან აცილების მიზნით, წესად გამხდარა და არა მარტო გაბზარული, არამედ ახალშეძენილი მთელი ქვევრების დაკირვაც (ბოხოჩაძე, 1963:141-142).

საინტერესოა ქვევრების დაკირვასთან დაკავშირებით გამოთქმული განსხვავებული მოსაზრებებიც. ქვევრების დაკირვის მი-

ზანი მარტო მათი მიწისძვრისა და სხვა მოულოდნელი სტიქიური მოვლენებისაგან დაცვის გარდა, ღვინის ტექნოლოგიური მოთხოვნილებებითაც იყო ნაკარნახევი. ქვევრის მიწაში მოქცევის შემდეგ მალევე გახდებოდა შესამჩნევი კეცის უარყოფითი მხარეები – მსხვრევადობა და სინესტის გამტარიანობა. მეღვინეობის მასშტაბებისა და ჭურის ზომების ზრდასთან ერთად ეს პრობლემა უფრო საგრძნობი გახდებოდა და მეურნე მათ აღმოფხვრაზე ათასგვარი ექსპერიმენტით იზრუნებდა, რის შედეგადაც დაკირვამდე თანდათანობით მივიდოდა. ამრიგად ქვევრების დაკირვა გაცილებით ადრეა საძიებელი, ვიდრე XI ს-ის 80-იანი წლები, რადგანაც ქვევრი ადრეც ზიანდებოდა და მისი შეკეთება-დახიზვის საჭიროება იმთავითვე წარმოიშობოდა. XI ს-ის 80-იანი წლებიდან კი ეს ტექნიკური სიახლე ფართოდ ხდება დამკვიდრებული. აქედან გამომდინარე ქვევრების დაკირვის ცდები გაცილებით ადრეა საძიებელი და იგი ღია მარნების წარმოშობამ აქცია აუცილებელ საკმედ. (ფრუიძე, 1974:133-134; ფრუიძე, 2018:70-71). აღმოსავლეთ საქართველოს განათხარი ძეგლების კერამიკაში XI ს-ზე ადრინდელი არაერთი ჩაკირული ქვევრი გვხვდება (მინდორაშვილი, 2007:91, იქვე სხვა ლიტ). ვფიქრობ, ამ მხვრივ აჭარაში დაკირვის აუცილებლობა მთაგორიანი ლანდშაფტის გამო უფრო ადრეცაა სავარაუდებელი.

დაკირვასთან დაკავშირებით ფრიად საინტერესო სურათი დაფიქსირდა კაპნისთავში (ტაბ. III.1-4). აქ გამოვლენილ ქვევრებზე გვხვდება პირველადი, მეორადი და მესამედი დაკირვაც, რაც ადასტურებს მარნისა და ქვევრების ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში ფუნქციონირებას და გამოყენებას (კახიძე, შალიკაძე, ნაგერვაძე, 2017:30). ის, რომ შუასაუკუნეებში კაპნისთავის მოსახლეობის ერთ-ერთ ნამყვან საქმიანობას მევენახეობა-მეღვინეობა წარმოადგენდა, დასტურდება უახლესი აღმოჩენებითაც.

მიმდინარე წლის აპრილის თვის დასაწყისში კაპნისთავის მცხოვრები ზურაბ ბედინაძისაგან ბათუმის არქეოლოგიურ მუზეუმში მივიღეთ ცნობა ქვევრების აღმოჩენის შესახებ. სოფელში ვიზიტი მრავალმხვრივ საინტერესო და ნაყოფიერი აღმოჩნდა. მივიღეთ ინფორმაცია, რომ სოფელ კაპნისთავში ხარობს სხვადასხვა ადგილობრივი ყურძნის ჯიში, რომელთაგან ყველაზე მეტად გავრცელებულია ჩხავერი. ჩხავერის ტალავური მის ეზოსაც ამშვენებს. სახლის სარდაფში გამართული აქვს ღვინის შესანახი საწყო-

ბი და თავს იწონებს სხვადასხვა წლის ღვინოებით. ამასთანავე ბატონი ზურაბ ბედინაძე დაინტერესებულია სოფლის სიძველეების შეგროვებით. მან თანასოფელელთა დახმარებით სოფლის ცენტრში მოაწყო ღია ეთნოგრაფიული მუზეუმი, სადაც უამრავი საინტერესო ნივთია ექსპონირებული. გამოფენილია, როგორც ეთნოგრაფიული, ასევე არქეოლოგიური არტეფაქტები. სოფლის მოსახლეობა უფროთხილდება აქ გამოფენილ უკვე „ექსპონატებს“ და იყენებენ ტურისტული მიზნებითაც. ჩვენს მიერ სოფელ კაპნისთავის სხვადასხვა უბანზე დაფიქსირებული იქნა ახლადგამოვლენილი რამდენიმე ქვევრი. ბატონ ზურაბ ბედინაძის თხოვნა იყო დავხმარებოდით შემთხვევით გამოვლენილი ქვევრების შესწავლაში. ერთერთი ადგილი იყო ბერიძე ქამილის საკარმიდამო ნაკვეთი. ბათუმის არქეოლოგიური მუზეუმის სადაზვერვო ჯგუფმა სწორედ აქ დაიწყო არქეოლოგიური სამუშაოები. თავდაპირველად მოიხსნა 40-50 სმ ჰუმუსოვანი ფენა. გაიწმინდა ქვევრზე დახურული ქვის დისკოსებური ფორმის სარკველები. დაფიქსირდა ორი ქვევრის პირის კონტურები. დავიწყეთ მათი მეთოდური შესწავლა. 5 სმ სისქის მიწის მოხსნის შემდეგ გამოჩნდა წითელი მკვრივი შრე, რომელშიც ჩადგმული იყო ორივე ქვევრი. ისინი სიმეტრიულად იყო განლაგებული ერთ ხაზზე, მათ შორის დაშორება 75 სმ-ია (ტაბ III. 5,6,7). მათგან მარჯვენა მხარეს იგივე დაშორებით კიდევ ყოფილა ერთი ქვევრი, რომელიც არხის გაჭრის დროს დაუზიანებულიათ. მნიშვნელოვანია, რომ საქართველოს ტერიტორიაზე არცერთ მარანში, არქეოლოგიური გათხრებით გამოვლენილში თუ მოქმედ ეთნოგრაფიულ ყოფაში, ქვევრები ქაოტურად არ არის ჩამარხული. მათი განლაგება, ჩაფლვის სიმაღლე, ურთიერთდაშორება გამომდინარეობს ღვინის დაყენების ტექნოლოგიის საჭიროებით (ფრუიძე, 2018:44). ორივე ქვევრი მთლიანადაა დაცული. კეცი ყავისფერია. ოთხკუთხაგანივკვეთიანი პირის დმ-35 სმ, ბაკოს სიფართო 5 სმ, ყელი დაბალი, ფართე, პირს ქვემოთ ყელის დასაწყისზე აქვს წრიული ნახვრეტი. მთლიანი ტანი დაფარულია სიმეტრიულად დაშორებული რელიეფური ზოლებით (მათი რაოდენობა 10 შეადგენს), მათ შორის დაშორება 10-13 სმ-ს შორის მერყეობს. მუცლის დმ – 85 სმ, კეცის სისქე 1-სმ, ქვევრის სიმაღლე 1,30 სმ. (ტაბ III. 5) ტიპისა და პროპორციების მიხედვით ანალოგიურია მეორე ქვევრიც, ოღონდაც იგი მთლიანადაა დაკირული, კირხსნა-

რის სისქე 7 სმ-ია (ტაბ. III.6). ქვევრები დაახლოებით 430-450 ლიტრი ტევადობისა უნდა ყოფილიყო. ნასვრეტიანი ქვევრი შეიძლება სამაჭრედ მივიჩნიოთ, ხოლო გვერდით არსებული დაკირული ქვევრი დასავარგებლად და შესანახად შეიძლება ყოფილიყო გამოყენებული. დუღაბიანი ქვევრი ამოღებისას, შუაში გაიხსნა. აღმოჩნდა, რომ თავის დროზე იგი მეორადად გამოუყენებიათ. მისი დაკირვის მიზეზი დაზიანება ყოფილა. მუცლის შუაში ქვევრს ჰქონდა ბზარები და ეკლო კედლის ფრაგმენტი, რომელიც დუღაბით იყო ამოვსებული. გამოვლენილი ქვევრების ადგილას მიწის ნიველირება იმდენად ინტენსიურად მიმდინარეობდა წლების განმავლობაში, რომ დანამდვილებით მარნის ტიპზე საუბარი ჭირს, თუმცა დიდი ალბათობით საქმე გვაქვს ღია ტიპის მარანთან. ნიშანდობლივია, ისიც, რომ ბატონი ქამილის ინფორმაციით (მიწის მეპატრონე), შესწავლილი ქვევრების ჩრდილოეთით რამდენიმე მეტრის მოშორებით მდგარი ბოსელი 40-50-იოდე წლის წინ გაუმართავთ ქვის საწნახელზე. რაც აქ მარნის არსებობას კიდევ ერთხელ ადასტურებს. ვინაიდან ქართული მარნის ძირითად ჭურჭლად ქვევრი ითვლება (გიაშვილი, 1961:3), აქედან გამომდინარე ეჭვგარეშეა, რომ გადარჩენილი ქვევრები მარნის ტერიტორიაზე არსებული საღვინე ჭურჭლებია. ქვევრის ტიპების მიხედვით ისინი შესაძლოა მე-11 საუკუნის შემდგომ პერიოდს მივაკუთვნოთ.

როგორც ცნობილია, მარნის შესარჩევად ოდითგან ქართველი მეურნე ყურადღებას აქცევდა რამდენიმე უმთავრეს გარემოებას: „ალაგობას“ (ექსპოზიციას), „მიწას“ (ნიადაგს) ჰაერის „მუშაობას“ (ქარების მიმართულებას, მიწისქვეშა და მიწისზედა წყლების მოძრაობას, სახმარი წყლის სიახლოვეს, მზის დამხრობას, „მზის გულობას“ (ნათებას) და ჩრდილის მონაცვლეობას. დასავლეთ საქართველოში, სადაც ნიადაგი ტენიანია, მარანს შედარებით მშრალ, მაღლობ, წყლისაგან მოშორებულ ადგილას აშენებდნენ. ნიადაგ-გრუნტის სწორად შერჩევად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ღვინის შესანახად და მისი ხარისხის შესანარჩუნებლად. სამარნე ადგილი ისე უნდა იყოს „შეკაზმული“ რომ წვიმის წყალი ყველა მხრიდან იწურებოდეს. „მიწა შავი, თირი ჯობია, გრილია, სიმხურვალე ვერ ატანს, მშრალია, ნესტი ძვირად აქვს, გვალვაში არ სკდება, ჭურს კარგად ადგება, „ლაგაზივით“ არ ეგლისება, ამიტომაც თირ მიწაში ქვევრი კარგად „სუნთქავს“. უმზეო მარანიც არ

ვარგა შმორის სუნი იცის და ღვინო დაცდის (ჯორჯაძე, 1976:222; თოფური, 1984:6-7; ფრუიძე, 2018:50; ფრუიძე, 1974:108). ამ გარემოებების გათვალისწინებით მივიჩნევთ, რომ თავის დროზე კაპნისთავის სამარნე ადგილი სწორად ჩანს შერჩეული. ადგილი შეფერდება, მშრალი, ზომიერად საქარული და სამზეოც და სხვ. ყოველივე ეს მიუთითებს მეურნეობის ამ დარგის ღრმა ცოდნაზე, ტრადიციებსა და გამოცდილებაზე.

საყურადღებოა, რომ იმავე ადგილას 60-70 მეტრის მოშორებით დავაფიქსირეთ კიდევ ერთი სარქველიანი მთლიანი ქვევრი და აქა-იქ მიმოზნეული ქვევრების ფრაგმენტები. სოფლის მოსახლეობისგან მივიღეთ ინფორმაცია სხვადასხვა ადგილას არსებული ქვევრების შესახებაც. მომდევნო დღეებში იმავე სოფელში (კაპნისთავი) მურმან ცისკარაძის საკარმიდამო ნაკვეთშიც შევისწავლეთ კიდევ ერთი ჰორიზონტალურ სარტყლიანი მთლიანად დაცული მოზრდილი, დაუკურავი ქვევრი. იგი მკვრივ ყავისფერ გრუნტში იყო ჩადგმული, ირგვლივ კი შეინიშნებოდა კეჭოვანი შრეც. ყავისფერკეციანი ქვევრის, ზედაპირდაბრტყელებული პირი ოთხკუთხაგანივკვეთიანია, ყელი ფართო, მხრები თანაბრად დაქანებული, ძირი შევიწროებული (ტაბ. III. 8). პირის დმ-36 სმ, ბაკოს სიფართე 5 სმ, მუცლის დმ – 90 სმ, ქვევრის სიმაღლე 1,30 სმ. საყურადღებოა ადგილობრივების გადმოცემა, ამ ადგილებში, მდგარი ეკლესიის, შესახებ რომელსაც თავისი ვენახი და მარანიც ჰქონია. მათივე თქმით ამაზე მეტყველებს ქვევრების სიმრავლე.

აჭარაში მევენახეობა-მელვინეობის დარგის სრულფასოვანი შესწავლისათვის არქეოლოგიურ და ეთნოგრაფიულ მასალებთან ერთად მნიშვნელოვანია წერილობით წყაროების მოშველიებაც. აღსანიშნავია, რომ მე-XVI საუკუნიდან დასავლეთ საქართველოში გაბატონებულმა ოსმალეთის იმპერიამ ახალ დაპყრობილ ტერიტორიებზე დაანესა პროვინციის შესაფერისი საგადასახადო სისტემა და გადასახადები (შაშიკაძე, მახარაძე, 2011:6). ფინანსური და ეკონომიკური თვალსაზრისით შედგენილი დავთრები ოსმალეთის იმპერიაში ყველაზე მონესრიგებულ, ზუსტ და სწორ საკონტროლო დოკუმენტებს წარმოადგენდა. ამ მხვრივ საინტერესოა აჭარის მოსახლეობის შესახებ არსებული აღწერის დავთრები: 1. – „ზემო აჭარის ლივის დიდი დავთარი“, მასზე დატანილი თურქულს მიხედვით შედგენილია სულთან სულეიმან მეორის (1566-1574 წწ) დროს, ხოლო 2. – „აჭარის ლივის მოკლე დავთარი“ სულთან

მურად III-ის (1574-1595 წწ) პერიოდში. დავთრები საინტერესო წყაროს წარმოადგენს, ამ რეგიონის დემოგრაფიულ-სტატისტიკური, ეკონომიკური, სოციალური თუ პოლიტიკური მდგომარეობის შესასწავლად. მოცემულია გეოგრაფიული პუნქტების (სოფლების) სია, რომლებიც წარმოადგენდნენ საგადასახადო ობიექტებს, ჩანს შენერილი გამოსაღების ჯამი და სოფელში მცხოვრებ კომლთა უფროსების სია. ასევე აღწერილია ჟამთა სიავის გამო მოსახლეობისაგან დაცლილი სოფლებიც. შესაძლებელი ხდება მათი ეროვნულ-რელიგიური შედგენილობის, საქმიანობისა თუ მეურნეობის სურათის შესახებ წარმოდგენის შექმნა. ირკვევა თუ როგორ იყო განვითარებული მეცხოველეობა, მეფუტკრეობა, სამინათმოქმედო კულტურები, მათ შორის მევენახეობაც. უნდა აღინიშნოს, რომ დავთრების მიხედვით ხეობის შესასვლელში მდებარე დღეისათვის მჭიდროდ დასახლებული სოფლები – ხერთვისი, კიბე და ამ შემთხვევაში ჩვენთვის საინტერესო სოფელი კაპნისთავიც, „დავთრის“(1574-1595 წწ) შედგენის დროისათვის მთლიანად ყოფილა დაცლილი მოსახლეობისაგან. XVI საუკუნის შემდეგ, დროთა განმავლობაში, როგორც ჩანს ხალხი შეეგუა არსებულ მდგომარეობას და თავიდან დასახლდა ამ ნასოფლარებში (შაიკაძე, მახარაძე, 2011:7-20). ამ მხრივ საგულისხმოა კაპნისთავის სადაზვერვო ექსპედიციის მუშაობისას შეგროვებული ინფორმაცია. მაგალითად ცისკარაძეების საკარმიდამო ნაკვეთში დაფიქსირებული სამი ქვევრი, გამოიყენებოდა მსხლის შესანახად. მასში 400-დან 500-კგ-მდე ზამთრის მსხალს ინახავდნენ (ხეჭეჭური, ზამთარა და ტუჩა). იქვე ყოფილა ასევე ორი დერგი, რომლებიც გვიანშუასაუკუნეებისა და როგორც ჩანს სოფლის ხელახლა დასახლების შემდგომ პერიოდს უნდა უკავშირდებოდეს. არქეოლოგიური, ეთნოგრაფიული და წერილობითი მონაცემების შეჯერების შემდეგ ვვარაუდობთ, რომ კაპნისთავში გამოვლენილ მარნები თუ ცალკეული ქვევრები საღვინე დანიშნულებით სავარაუდოდ მე-16 საუკუნემდე იარსებებდა, რადგანაც შემდგომში იცვლება რელიგიურ-დემოგრაფიული სურათი და მეღვინეობა, როგორც მეურნეობის ცალკე დარგი არსებობას წყვეტს (კახიძე, 2009:316; კახიძე, 1971:5-9) . ფიქრობთ ამ მიმართულებით კაპნისთავის მომავალი არქეოლოგიური შესწავლა კიდევ უფრო საინტერესო ინფორმაციის მომცემი იქნება.

ზემოთ ნახსენები უახლესი ქვევრები, გადატანილი იქნა სოფლის ღია მუზეუმის ტერიტორიაზე, სადაც შესაბამისი დაცულობის პირობებში მოხდა მათი განთავსება. გადანყდა, რომ საუკუნეების წინ სოფლის წიაღში დაფლული ქვევრები ისევ სოფლის საკუთრებში დარჩეს და წარმატებულად იქნას გამოყენებული ეკოთუ ეთნოტურისტული მიმართულებით. სოფელი თავისი განსაკუთრებული ბუნების წყალობით იზიდავს ტურისტებს, რომლებსაც საშუალება ექნებათ ადგილზევე გაეცნონ ჩვენი კუთხის ისტორიას, ყოფასა და კულტურას.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბოხოჩაძე ა. მევენახეობა-მელვინეობა ძველ საქართველოში არქეოლოგიური მასალების მიხედვით, თბ., 1963.
2. გიაშვილი დ. ქართული მარანი, თბ., 1961.
3. დუმბაძე ი. ადრე შუასაუკუნეების ქვევრი თამარის დასახლებიდან. – სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო (ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია) საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციის მასალები, VIII, თბილისი, 2018
4. თოფურიას ნ. ქართველი ხალხის სამეურნეო ყოფის ისტორიიდან, თბ., 1984.
5. კახიძე ა., სურმანიძე ნ. სოფელ ჩაისუბანის „შუამთის“ გორანამოსახლარის არქეოლოგიური გათხრების შედეგები, აჭარა წარსული და თანამედროვეობა, I, ბათ., 2013.
6. კახიძე ა., სურმანიძე ნ., ფარტენაძე ვ. გაზეთი ქედა, #3 (22), 2018.
7. კახიძე ა., შალიკაძე თ., ნაგერვაძე მ. ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენები სოფელ კაპნისთავში, აჭარა წარსული და თანამედროვეობა, III, ბათ., 2017.
8. კახიძე ა., მამულაძე შ. ქვევრის ერთი სახეობის გავრცელების საკითხისათვის პონტოს პირეთში, საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის მაცნე #1. თბილისი, 2018
9. კახიძე ა., სურმანიძე ნ., ფარტენაძე ვ. გაზეთი ქედა, #3 (22), 2018.
10. კახიძე ა., შალიკაძე თ., ნაგერვაძე მ. ახალი არქეოლოგიური აღმოჩენები სოფელ კაპნისთავში, აჭარა წარსული და თანამედროვეობა, III, ბათ., 2017.
11. კახიძე ნ. მევენახეობა-მელვინეობა და მეხილეობა, სამხრეთ-და-

- სავლეთ საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, აჭარა II., თბ., 2009.
12. კახიძე ნ. მევენახეობა და მეხილეობა მაჭახლის ხეობაში, აჭარის მოსახლეობის სამეურნეო ყოფის საკითხები, ბათუმის სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი, თბი., 1971.
 13. მინდორაშვილი დ. კვეტერის ციხის არქეოლოგიური მასალა, საქართველოს შუასაუკუნეების არქეოლოგიური ძეგლები, I, თბ., 2007.
 14. მინდორაშვილი დ. ხიხანის ციხე, ბათუმი, 2019.
 15. მინდორაშვილი დ. ხიხანის ციხეზე 2014-2015 წლებში ჩატარებული არქეოლოგიური გათხრების შედეგები. – აჭარა წარსული და თანამედროვეობა, III, ბათუმი, 2017
 16. ფრუიძე ლ. საქართველოს მევენახეობისა და მეღვინეობის ისტორია, წიგნი მესამე, თბ., 2018.
 17. ფრუიძე ლ. მევენახეობა და მეღვინეობა საქართველოში, თბ., 1974.
 18. შაშიკაძე ზ., მახარაძე მ. აჭარის ლივის ვრცელი და მოკლე დავთრები, თბ., 2011.
 19. ჯორჯაძე ლ. მევენახეობა და ღვინის დაყენება, კეთება და გაუმჯობესება ხელმძღვანელობისათვის კახური ღვინის მაყენებლობისა, ტფილისი. 1976.
 20. Мархолия И. Р. – Труды Абхазского Государственного Музея V, 1980 г. Сухуми. стр. 108-119
 21. Хрушкова Л. Г. Завершение исследования в селе Лихни, – Археологические открытия в Абхазии в 1984 г, Тбилиси, 1989.

ტაბულების აღწერილობა:

ტაბ. I – 1 კაპნისთავის მარნის საერთო ხედი; 2 – მარნისა და ნაგებობის ნაშთები.

ტაბ. II – კაპნისთავის მარანში მოპოვებული ჯაჭვისებურორნამენტის ქვევრები.

ტაბ. III – 1 – 4 კაპნისთავის მარანში მოპოვებული ადგილობრივი სარტყლისებურორნამენტის დაკირული ქვევრები; 5-8 კაპნისთავში შემთხვევით მოპოვებული ადგილობრივი ქვევრები.

ტაბ. I

1

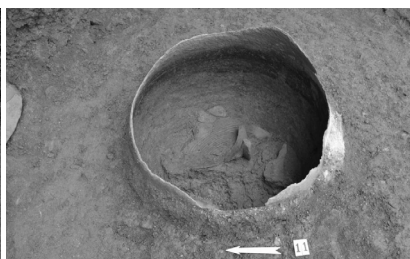

2

ტაბ. II

1

2

3

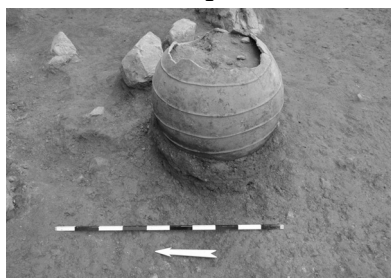
ტაბ. III

1

2

3

4

5

6

7

8

**ზევის კულტთან დაკავშირებული
არტეფაქტები გათუხის არქეოლოგიური
მოგებებიდან**

ფიჭვნარის დასახლებასთან დაკავშირებული ძვ. წ. V-III სს სამაროვნის ინვენტარი ადგილორივ კოლხურ-ელინურ მოსახლეობაში ბერძენი ღვთაებების კულტების გავრცელება-პოპულარობასა და ლოკალურ რელიგიურ რწმენა-წარმოდგენებზე გავლენის შესახებ მეტყველებს. ესაა მოხატული კერამიკა სპეციალურად შერჩეული თემატიკით, მიძღვნილი ხასიათის წარწერები კერამიკულ ნაწარმზე და ტერაკოტული ფიგურები ღვთაებათა და მათი წრის პერსონაჟთა გამოსახულებით.

ზევის, ბერძნული პანთეონის მთავარი ღვთაება, გამოსახულია ფიჭვნარში აღმოჩენილ წითელფიგურულ კრატერებზე, მისი სახელი სხვადასხვა ფორმითა და ეპითეტიტაა წარმოდგენილი ეპიგრაფიკულ მასალაში.

2005 წელს ძვ. წ. V ს ბერძნული სამაროვნის სააღაპო მოედანზე აღმოჩენილი ზარისებრი კრატერის ცენტრალური კომპოზიცია ზევისისა და ირისის სცენაა (ტაბ. I,1). ფრთოსანი ქალღმერთი ოინოხოიდან უვსებს კანთაროსს უზურგო საკარცხულზე მჯდომ ზევსს, რომელსაც მარცხენა ხელში კვერთხი უჭირავს. კრატერის მეორე მხარეს გამოსახული კომპოზიციიდან გადარჩენილია პერსონაჟების თავები და სამოსის ფრაგმენტები. თავების განლაგება გვაფიქრებინებს, რომ აქ გამოსახულია ქალისა და მუხლმოდრეკილი ჭაბუკის ფიგურები (ტაბ. I,2). ჭურჭლის ეს ფორმა – ზარისებრი კრატერი – წითელფიგურული სტილის ინოვაცია იყო. ამ დარგის მკვლევრები, ჯონ დევიდსონ ბიზლი, ისევე როგორც ჯონ ბორდმანი, თვლიან, რომ ამ ჯგუფის კრატერების ფორმა წარმოიშვა ხის სათლისებრი ჭურჭლის კონსტრუქციისაგან (Boardman, 1996:209; Schreiber, 1999:140). ადრეულ ნიმუშებს არ აღენიშნება ქუსლი და ქვემოთდაშვებული შვერილისებრი ყურები აქვს. ზარისებრი კრატერის ტანი დაბალი დისკოსებრი ან სახეშეცვლილი დისკოსებრი ქუსლიდან გადადის ცრუფეხში სანამ გადმობრუნებული ზარის ფორმაში გადაიზრდებოდეს. აქვს რბილად გამოხატული პირი ტორუსისებრი კიდეებით. მისი ტანის ზედა ნაწილში პარალელურად განლაგებული ძლიერი ჰორიზონტალურ-ცი-

ლინდრული ყურები ოდნავ ზემოთაა აზიდული. ადრეულ ზარისებრ კრატერებს დაშვებული შვერილისებრი ყურები და მკვეთრად დაქანებულკიდეებიანი კუთხისებრი პირი აქვთ. ზარისებრი კრატერების საშუალო სიმაღლე 30-დან 40 სმ მერყეობს. ეს ფორმა ათენის სახელოსნოების ნაწარმია და მზადებოდა ძვ. წ. V ს დასაწყისიდან ძვ. წ. IV საუკუნემდე. პირველი მოხატული ზარისებრი კრატერები ბერლინისა და პანის ოსტატების სახელოსნოებთან არის დაკავშირებული.

ფიჭვნარის კრატერი თავისი ფორმით ზარისებრი კრატერების ადრეული ნიმუშების მსგავსია, ყურების ნაცვლად ქვემოთ მიმართული მართკუთხა შვერილებით. ფიჭვნარის სხვა კრატერებისაგან განსხვავებით, რომლებიც სამარხებში იქნა ნაპოვნი, ეს კრატერი სააღაპო მოედანზეა აღმოჩენილი. ძირთან ახლოს სპეციალურად გაკეთებული ნახვრეტები და გახვრეტილი ძირი მიგვანიშნებს, რომ ჭურჭელი საკურთხეველ-ესქარად იყო გამოყენებული.

სტილისტური მონაცემებით მკაცრიდან თავისუფალზე გარდამავალ სტილს უნდა ეკუთვნოდეს (ძვ. წ. 460-450 წწ). ამაზე მიუთითებს მთელი რიგი ნიშნები. ეს კარგად ჩანს თმების მოდელირებაში. როგორც ცნობილია, გარდამავალი სტილიდან იწყება მამაკაცების მოკლე ვარცხნილობით გამოსახვა, რაც მკაცრი სტილის დასასრულიდან მოდის. არქაული სტილისათვის დამახასიათებელი გრძელთმიანი ვარცხნილობები იშვიათად გვხვდება და ჩვეულებრივ ასე ღმერთებს ან გმირებს ხატავენ. მოგვიანებით, თავისუფალი სტილისათვის დამახასიათებელია ასევე ზონარით შეკრული ვარცხნილობა. გარდამავალი და თავისუფალი სტილის დროს თმის ძირითადი მასა გადმოიცემა შავი ლაკის სქელი, მსუყე ფენით, ხოლო გაშლილი თმის კულულები – გაზავებული ლაკით. ფიჭვნარის კრატერზე გამოსახული ფიგურებიდან სრულად გადარჩენილი მხოლოდ ზევსის ფიგურაა ძირითადი A კომპოზიციიდან. მისი კეფასთან ჩამოშლილი გრძელი თმები ზურგზე ტალღისებურ კულულებად ეშვება, რომლებიც თმის საერთო მასიდან გაზავებული ლაკითაა გამოყოფილი. თმის გადმოცემის მანერა ნაკლებად სქემატურია და ახლოსაა ბუნებრივთან. სახეზე თმის საფარი ერთიანი ლაქითაა გამოსახული. სახე პროპორციულია. მნიშვნელოვანია თვალების გადმოცემის მანერა. გამოყენებულია თვალის ღია ფორმა. თვალი პროფილში ანატომიური სიზუსტითაა მოცემული. შიგა კუთხე მაქსიმალურადაა გაშლილი, რაც პასუხობს ადრეკლასიკური პერიოდის ვაზათმხატვრობის მოთხოვნებს, გარეთა კი –

შეერთების ადგილზე ელიფსს ქმნის, რაც დამახასიათებელია გარდამავალი სტილისათვის. თვალის გუგა განლაგებულია ზედა და ქვედა ქუთუთოების გასაყარზე. ზედა ქუთუთო გადმოცემულია ერთი ხაზით. თვალი ცხვირიდან ზომიერადაა დაშორებული (არქაული პერიოდისაგან განსხვავებით, როცა ცხვირიდან მოშორებით და ქვემოთ გადმოიცემოდა). თავი შემკულია სადა დიადემით. ზევის ზის უზურგო სავარძელზე. მარცხენა ხელით ეყრდნობა კვერთხს, რომელიც შროშანისებრი ბუნიკითაა შემკული. მარჯვენა ხელში ზევსს კანთაროსი უჭირავს. ტორსის მოძრაობა ზომიერად თავდაჭერილია, კარგადაა გამოხატული მხრის ხაზი პროფილში. სამოსი გადმოცემულია სადა, ნაკლებად თვალში საცემი, მარტივი ხაზებით, რაც ასევე დამახასიათებელია გარდამავალი სტილისათვის. სამოსის ნაკეცების გადმოსაცემად გამოყენებულია პარალელური ვერტიკალური ხაზები.

მეორე ფიგურა, რომელიც მეტ-ნაკლებად სრულადაა გადარჩენილი, ირისის გამოსახულებაა. შემორჩენილია თავის, ფრთებისა და სამოსის ფრაგმენტები. ირისს ხელში ოინოხოია უჭირავს. ფრთები ორივე მხარეს აქვს პარალელურად გაშლილი.

ზევისა და ირისის კომპოზიციას ბევრი ანალოგი აქვს არქაული პერიოდიდან მოყოლებული, სადაც ირისის ნაცვლად შეიძლება ფიგურირებდეს ათენა ან რომელიმე სხვა ღვთაება. მათგან განსაკუთრებით საინტერესო ჩანს ერმიტაჟში დაცული ლუერის კენტავრომახიის მხატვრის ამფორაზე გამოსახული სცენა, სადაც ფრთოსან ირისს ოინოხოიას გარდა ხელში ჰერმესის კვერთხი კერიკონი უჭირავს (Передольская, 1967, ტაბ. CXXXV, 3-4). უფრო ახლო პარალელი შეიძლება იყოს ალტამურას მხატვრის მიერ მოხატულ ზარისებურ კრატერზე გამოსახული სამფიგურიანი სცენა: ჰერაკლეს ასვლა ოლიმპოზე ტახტზე მჯდომი ზევსის, ათენასა და ჰერაკლეს გამოსახულებით; ლუისის მხატვრის მიერ ნითელფიგურულ სკიფოსზე გამოსახული ზევსისა და ათენას სცენა (Boardman, 1997, Tab. 11, 92).

ზევსია გამოსახული ნიობიდების მხატვრის მიერ მოხატული ორფრიზიანი კალიქსისებრი (ყვავილის ჯამისებრი) კრატერის ფრონტალური მხარის ზედა ფრიზზე, სადაც თეზევის მიერ მშვენიერი ელენეს მოტაცების სცენაა აღბეჭდილი (ტაბ. II). ზედა ფრიზის ერთიანი კომპოზიცია, რომელიც დადევნების 2 სცენას ასახავს, მრავალფიგურიანია, მასზე მოცემულია 13 ქალისა და 7 მამაკაცის გამოსახულება. ცენტრში შუბოსანი თეზევსი მისდევს ელენეს. მარცხნივ მიმართულ

თეზესს ახურავს ორნამენტიანი პეტასი, ხელთ უპყრია შუბი, მარცხენა მხარეს ჰკიდია სატევარი, მარცხენა მკლავზე გადადებული აქვს მოსასხამი. ელენეს აცვია არშიებიანი პეპლოსი, თმა მახვილშტოებიანი დიადემით აქვს შემკული. მის უკან დგას წვეროსანი მამაკაცი, რომელიც ატრიბუტების მიხედვით (მარჯვენა ხელში სკიპტრა, დაფნის გვირგვინი, ზურგიანი სავარძელი) ელენეს მამა, ბერძენთა უზენაესი ღვთაება ზევსი უნდა იყოს (კახიძე, 2015:10).

ზევსის სახელი ერთ-ერთია, სრული ფორმით რომ გვხვდება ფიჭვნარის ეპიგრაფიკულ მასალაში. გრაფიტოების უმეტესობა აქ აბრევიატურის სახითაა წარმოდგენილი. იგი ფუძეცვალებად სიტყვებს განეკუთვნება და ორი ფუძე აქვს. ძვ. წ. V ს ბერძნული სამაროვნის 36-ე სამარხში აღმოჩენილი ბოლსალის (ქვბV:77/383) ძირზე ამოკანრულია გრაფიტო Δία, რომელიც ზეუს-ის ბრალდებითი ბრუნვის შეუკვეცავი ფორმაა. მსგავსი გრაფიტოა დატანილი 112-ე სამარხის სამარილის ძირზეც (ქვბV:85/110). რასაკვირველია, დასაშვებია ანთროპონიმის ვერსიაც. მსგავს გრაფიტოს ოლბიიდან ე. პრიდიკი და ი. ტოლსტოი კითხულობენ როგორც საკუთარ სახელს ნათესაობით ბრუნვაში, მაგ. Δία[χόρι] (Толстой, 1953:32, №42).

თეონიმის შეკვეცილი ფორმაა გრაფიტოები Διὸ წარწერით, რაც შეიძლება იყოს ზეუს-ის ნათესაობითი ბრუნვის ფორმის ნაწილი, მაგრამ მისი სრული სახით გადმოცემისათვის მხოლოდ ერთი ასო გვქვია, რაც, რასაკვირველია, ეჭვს ბადებს, რადგან შეკვეცისათვის მიზეზი არ არსებობს. დასაშვებად მიგვაჩნია დიონისეს შეკვეცილი ფორმაც, ამ გრაფიტოთაგან ერთი ძვ. წ. V ს ბერძნული სამაროვნის მე-17 სამარხის კრემაციულ მოედანზე აღმოჩენილი შავლაკიანი თასის (ქვბV:238/1968) ძირზეა დატანილი. წარწერა გადაკვეთილია ჯვარედინი ხაზებით. მეორე გრაფიტო Διὸ მოცემულია მე-4 სააღაპო მოედანზე აღმოჩენილი შავლაკიანი ჭურჭლის ძირზე (კოლ.1:05:533). ამავე ალაპზეა ნაპოვნი შავლაკიანი ჭურჭელი ძირზე ΔΙ ლიგატურით (კოლ.1:05:534), რომელიც შეიძლება ზეუს-ის მიცემით ბრუნვად მივიჩნიოთ – Δις, რაც ლოგიკურად პირველი გრაფიტოსაც ზევსის სახელს უკავშირებს. ΔΙ გრაფიტო დატანილია ასევე ციხისძირში აღმოჩენილ ძვ. წ. V ს პირველი ნახევრის კილიკზე (N.Vashakidze, N.Inaishvili, 1999:236). ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთის მსგავს გრაფიტოებს (Διὸ) ი. ტოლსტოი კითხულობს როგორც დიონისეს Διο[ύστωι], ხოლო პრიდიკი – როგორც ზევსის შეკვეცილ ფორმას: Διὸ[ς] (Толстой, 1953:29,

131). ΔI გრაფიტოები ნაპოვნია ქერსონესში (Бабинов, 1978:49 №579-618), ოლბიაში (Толстой, 1953:21 №21, 29). მსგავსი გრაფიტო დატანილია გიენოსში აღმოჩენილ ძვ. წ. V ს კილიკზე (მ. ნასიძე, 2002, გვ. 54). ჩვენს შემთხვევაში, ერთ-ერთი გრაფიტო დედიკანტის სახელი-თეონიმი უნდა იყოს, რადგანაც ერთი და იგივე სახელი ბრუნვის სხვადასხვა ფორმით ერთ ჭურჭელზე გამოირიცხულია. ბერძნული სამაროვნის 72-ე სამარხში აღმოჩენილი შავლაკიანი სამარილის (კოლ.1-05:482) ძირზე დატანილ გრაფიტოს ΔI (Δι – ზევსს) მიძღვნით ხასიათს ამჯერად განსაზღვრავს AN ლიგატურა (Ανθήκη ან Ανθήκη – მიძღვნა ან მიძღვნა). ამ გრაფიტოს ამოკანრვის ტრადიცია გრძელდება მომდევნო, ძვ. წ. IV საუკუნეშიც. მე-4 სააღაპო მოედანზე აღმოჩნდა შავლაკიანი სამარილე (ქფ98ბIV: 81), რომლის ძირზედაც ამოკანრულია ისრის ფორმის ΔI ლიგატურა. ასეთივე ისრისებრი ΔI ლიგატურაა მოცემული ამავე სააღაპო მოედანზე ნაპოვნ ჭურჭელზე (რაც შეიძლება ზევსის სახელის მიცემითი ბრუნვის ფორმად წავიკითხოთ – Δι). მესამე მსგავსი გრაფიტო ძვ. წ. IV ს ბერძნული სამაროვნის 65-ე სამარხში აღმოჩენილ შავლაკიანი ჯამის ძირზეა. ჯამს ეტყობა შეკეთების კვალი. ΔI-ს გარდა ჯამზე მოცემულია Πο და Π გრაფიტოები. ვვარაუდობთ, რომ გრაფიტო Πο პოსეიდონის სახელის შემოკლებაა, ხოლო ΔI – ლიგატურა ზევსის მიცემითი ბრუნვა. Π – შესაძლოა დედიკანტის ინიციალია. უჩვეულოა ამ სიმბოლოს კონფიგურაცია. მას ორივე ფეხი თანაბარი სიგრძისა აქვს, რაც ათენის აგორას ეპიგრაფიკულ მასალებში ძვ. წ. V საუკუნის შუახანებიდან შეიმჩნევა. ჩვენი აზრით, ეს თეოფორული ანთროპონიმია. მნიშვნელოვანია ერთ ჭურჭელზე მოცემული ორი ღვთაების სახელი – Πο და ΔI. მსგავსი გრაფიტოები გვხვდება ქერსონესის მასალაშიც (№№1393-1396). ავტორები მათ პოსეიდონის ან ჭურჭლის მფლობელის სახელებად ან კომერციულ მინანერებად მიიჩნევენ (Бабинов, 1978:104-105).

ზევსის ეპითეტებთან დაკავშირებული საინტერესო გრაფიტოა დატანილი ბოლსალზე, რომელიც 2007 წელს აღმოჩნდა ძვ. წ. V ს ბერძნულ სამაროვანზე – ΣΩ, რაც სიტყვის – Σάωη (მხსნელი) შემოკლება უნდა იყოს. მსგავსი გრაფიტო, როგორც სრული, ისე შეკვეცილი ვერსიით მრავლად გვხვდება ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთის მასალაში. მას, ჩვეულებრივ, ზევსის სახელს უკავშირებენ (Бабинов, 1978:114, №№1532-1538). ფიჭვნარში ნაპოვნია ჭურჭელი ამ ეპიკლემის სრული ფორმითაც – 2010 წლის ნოემბერ-დეკემბერში ფიჭვნა-

რის ელინისტური ხანის სამაროვანზე განხორციელებული საველე სამუშაოების დროს აღმოჩნდა გნათიის სტილის კალიქსისებრი (ყვავილის ჯამისებრი) მაღალი თასი, რომელსაც პირის გასწვრივ შემოუყვება წარწერა ΔΙΟΣ ΣΩΤΗΡΟΣ (ზევსი მსხნელის)(ტაბ. III, 1-2). ჭურჭელს ფართო, გარეთკენ გადაშლილი თხელი პირი, მაღალი, ცილინდრული ყელი, ვიწრო, ოდნავ დაქანებული მხრები, კონუსისებრი ტანი, ომფალოსისებრი პროფილირებული ძირი აქვს. ჭურჭლის ყელზე მოცემულია ჭადრაკულ-კონცენტრირებული მართკუთხედის (მეანდრები, ჭადრაკული და ბადისებრი) ორნამენტი. ჭადრაკული ორნამენტის ვერტიკალურ ზოლებზე შემორჩენილია გნათიის სტილისთვის დამახასიათებელი თეთრი საღებავი. ტანის ქვედა ნახევარი ჰოროზონტალური კანელურებითაა დაფარული (კახიძე ა., ვაშაკიძე ნ., შალიკაძე თ., 2012:34-54). შაქრ, როგორც ზევსის ეპიკლეზა გვხვდება მითრიდატეს მთაზე აღმოჩენილი ძვ. წ. V ს დათარიღებულ 2 შავლაკიან ჭურჭელზე (ΔΙΟΣ ΣΩΤΗΡΟΣ): 1. შავლაკიანი სკიფოსის კედელზე. წარწერის დასაწყისი დაკარგულია. შერჩენილია ფრაგმენტი – ΣΩΤΗΡΟΣ. ტოლსტოი წარწერას აღადგენს როგორც ΔΙΟΣ ΣΩΤΗΡΟΣ, რადგანაც ბოსფორის ეპიგრაფიკულ წარწერებში „მსხნელის“ (Σάτρη) ეპითეტით მხოლოდ ზევსის სახელი მოიხსენება. 2. შავლაკიანი ოლპის ყელზე ΔΙΟΣ ΣΩΤΗΡΟΣ, ΕΡΜΕΩ, ΑΓΑΘΟ ΔΑΙΜΟΝΟΣ – ზევსი მსხნელის, ჰერმესის, კეთილი დემონის (Толстой, 1953:100). ბერეზანში აღმოჩენილი ძვ. წ. V ს შავლაკიანი ჯამების პირზეა დატანილი გრაფიტო ΔΙΟΣ ΣΩΤΗΡΟΣ (Яйленко, 1982:290); იგივე წარწერაა ტამანთან ზღვის მიერ გამოირიყულ ძვ. წ. IV ს შავლაკიან კანთაროსზე, რომელიც ჰერმონასას ნაქალაქარს უკავშირდება. ჭურჭლის პირთან გაკეთებულია წარწერა ΔΙΟΣ ΣΩΤΗΡΟΣ (ზევსი მსხნელის, ნათ. ბრუნვა); ასევე, მირმეკიონში, სამსხვერპლო-ესქარაზე ძვ. წ. IV-III სს ფენებში აღმოჩენილი შავლაკიანი ატიკური კილიკის (ძვ.წ. IV ს) პირის ფრაგმენტზე (Болтунова, 1966:31; Болтунова, 1977:176-183); ქერჩის ყურეში, ოპუკის მთასთან ზღვაში ნაპოვნ კანთაროსზე (Федосеев, 2009:470-471). იგივე ფორმა გვხვდება ათენის აგორის მასალაში, ძვ. წ. IV ს დასასრულის შავლაკიანი კანთაროსის პირზე (Lang M., 1976:54, №G9). ძვ. წ. V ს ბერეზანში ამ გრაფიტოს გამოჩენას ვ. იაილენკო ხიფათის (მომთაბარე სკვითების შემოსევების) თავიდან არიდების აუცილებლობით ხსნის. ჩრდილოეთ შავიზღვისპირეთში, კერძოდ კი, პანტიკაპეონში, ზევსი მსხნელის ტაძარიც კი